

זעם פוליטי ועוצמות של יופי

הסופר האמריקני ג'יימס בולדווין הטביע חותם ספרותי וחברתי על דור שלם במלחמתו למען זכויות השחורים באמריקה. כתביו, שתורגמו לאחרונה לעברית, עשויים להוות השראה למציאות הפוליטית בארץ / אריאל הורוביץ /

לפני כחודש הופיע הרופר והאקטיביסט האמריקני קילר מייק בעצרת בחירות של ברני סני דרס, הסנאטור המוביל בבחירות המקדימות של הדמוקרטים במרוץ לנשיאות ארה"ב. בסרטון, שהפך לווריאלי, מצטט הרופר את "אהד הסופרים האזורים עליו בשנות ההתבגרות שלי: ג'יימס בולדווין". לקול מחיאות כפיים נלהבות אמר קילר מייק: "אני זוכר את בולדווין אמר: 'ביקשתם מאבא שלי לחכות, ביקשתם מאחי לחכות, מרוד שלי לחכות, כמה זמן אני צריך עוד לחכות כרי לזכות בחירות? כמה זמן אני צריך עוד לחכות בשביל החסיות שלי, העוין, החירות?'"

אין זו הפעם היחידה שבולדווין, הסופר האמריקני החשוב שמת ב-1987, מוכר בקמפיין בחירות בארה"ב. שלושה עשורים אדרי מותו, בולדווין הוא אייקון של התרבות האמריקנית, גיבורה הבלתי־מעודער של הקהילה השחורה באמריקה, סופר ואקטיביסט שמצוטט ללא הרף במאמרים פובליציסטיים ובעצרת פוליטיות, ושם הם במסדרונות האקדמיה וכתבונות ספרים בכל רחבי ארה"ב.

במקביל צובר בולדווין קהל קוראים נאמן גם ביישראל: אחרי שנים שבהן רק ספרים בודדים שלו היו מובנים בעברית, בתרגומים שהתיישבו ואולו מן הדפוס, בשנותיים האחרונות תורגמו עוד שלושה ספרים ממיטב הכתיבה שלו – הדומנים "חדרו של ג'ובאני" (כתר) ו"ארץ אחרת" (עם עובד), ולאחרונה גם ספר הסיפורים "הול" כיום לפגוש את האיש" (ספריית פועלים). מיהו הסופר האמריקני שהטביע חותם ספרותי ופוליטי על דור אמריקני שלם, ומוסיף להרהר ביציירתיהם של סופרים כמו קלוד פרס נובל טוני מריווטן והסופר הומאסי טאנאסי קואטס? מדוע בולדווין מתורגם, דווקא עכשיו, לעברית, ומה בכתיבה שלו עשוי לדבר ללבו של הקהל הישראלי?

מסק את דפוסי השפה

בולדווין נולד בשנת 1924 בניו יורק. ילדותו

עברה עליו בשכונת הארלם, ומשפחתו חיה בת' גאים כלכליים קשים. אביו החורג, שהיה מטיף נוצרי בפטיסטי, לא הצליח לפרנס את המשפחה, והעול הוטל על בולדווין הצעיר, שנאלץ לראוג גם לשמונת אחיו ואחיותיו. בתלמיד בבית הספר מגלה בולדווין את זהותו ההומוסקסואלית, ומתחיל לכתוב סיפורים קצרים ורשימות. בגיל 24 מרגיש בולדווין שאין לו, כצעיר שחור, עתיד באמריקה, והוא בוחר להגר לצרפת, שם חי רוב שנותיו. הוא מצטרף לקבוצת אינטלקטואלים צרפתים ואמריקינים כפרזי ומפרסם מסיפוריו בכתבי עת. ב־1953 ראה אור הרומן הראשון שלו, "Go tell it on the mountain".

בולדווין חזר לארה"ב ב־1957 והופך לדמות בולטת בתנועה לזכויות האזרח. יחד עם ד"ר מרטין לותר קינג הוא יוצא למסע בדרום ארה"ב, ומתעד את דרשמיו בסדרת מאמרים. ב־1965 הוא חוזר לצ'רפת, וממשיך להתנסות במגוון ז'אנרים ספרותיים. הוא מת ב־1987 ממחלת הסרטן, מותירי אחריו כתב יד לא גמור של ספר על חייו של קינג. בסך הכול פרסם בחייו שישה רומנים, שני מחזות, שבעה קובי צי' מסות וקובץ אחד של סיפורים קצרים. בולדווין מוסיף להיות דומיננטי גם בקרב דור חוש של צעירי רים אמריקנים, לא מעט בזכות סרטו הדוקומנטרי של הבמאי ראוול פק, "אני לא הכושי שלכם", שיצא ב־2016 ומבוסס על כתב יד לא גמור של ספר של בולדווין. הסרט, שהוצג גם בניסמטקס בישראל, קצר שבחים ופרסים בארה"ב וברחבי העולם.

הדמות המשמעותית ביותר בתנועה לזכויות האזרח. ג'יימס בולדווין, 1983. צילום: גטי אימג'ס

"ג'יימס בולדווין כתב ופרסם לאורך יותר משלושים שנה", אומרת ד"ר קרן עמרי מהדוג לשפה וספרות אנגי לית באוניברסיטת חיפה, "בכל כתביו, כמעט ללא יוצא חוץ, אפשר לראות נכות בלתי מתפשרת בכתיבה. הכתיבה שלו עוצמנית, בלי להיות מתלהמת; הוא מצליח לכתוב על גזע בלי להיות גזען, להאיר על קלישאות ודפוטים בייצוג שחורים מבלי ליפול לתוכם בעצמו. הכתיבה שלו מתאפיינת בהדיטת ובעוצמה טרדית. שנה לפני מותו סיפר בולדווין בריאיון שכשהוא התחיל לכתוב, 'אוצר המילים האמריקאי לא יכול היה להכיל את החיים של אדם שחור בארה"ב', ולכן יש לוסק את דפוסי השפה".

זהו אלמקיס, שתרגמה יחד עם יואב רוזן את "הול" כיום לפגוש את האיש", קובץ הסיפורים היחיד של בר לודווין, אומרת ש"בולדווין מציג להטוטנות על־זמנית בשפה. הוא מצליח להחזיק שני דברים – זעם פוליטי חברתי וגזעי מצד אחד, ועוצמות של רגש ויופי מצד שני. הוא לא כתוב מניפסטים, הוא לא פשטני אלא דווקא מאוד מפתל ומורכב, מאסטר של שפה שלא מתפשר כרי להעביר מסר. בולדווין מצליח ליצור רמויות מאוד עמר קות, ולמרות המתחים המגדירים והגזעיים, בסופו של דבר – וזו אולי הטיגרדיה האנושית – כולם נשארים בני אדם. זה לא שהאדם הלבן הוא מפלצת והאדם השחור הוא קרוש, והמפגש ביניהם מייצר רק גזענות ואלימות. לא תמיד יש עוד מדרים, והדיכטומויות מסתבכות".

קשרים פוליטיים
בולדווין ייצג ברמותו שילוב מיוחד של סופר

צריכים להכיר בכך שאמריקה נבנתה על מסד של עבדות, של אלימות".

איך את מסבירה את העובדה שגם שלושים שנה אחרי מותו הוא נשאר כוכב בתרבות האמי ריקנית?

"יש תחושה שהזמן שלו הגיע עכשיו, שהיה משהו נבואי בכתיבה שלו, שרק עכשיו אנחנו מצי' ליחים לפרק ולהבין אותה. זה קשור כמובן גם לת' נועת Black Lives Matter שעסוקה באלימות כלפי שחורים באמריקה, ואם מחפשים אבא רוחני שמדבר על הנושאים האלה, טבעי להזור לבולדווין. יש בבולדווין גם משהו שמתחבר באופן מאוד ישיר ואוטנטי לימינו. כששומעים היום את מרטין לותר קינג או את מלקולם אקס, צריך כל הזמן לעשות התאמות לעידן שלנו, ואילו בולדווין נותר מאוד רענן וטרי. סיבה נוספת לרלוונטיות שלו קשורה לנשיאות של אובמה. עבור הצי' בור האפרו־אמריקני, אובמה הוא כמוכי נים רבים הבטחה אורחית, הגעה אל המ' נוחה ואל הנחלה, שוויון על הנייר – ומול זה יש תסכול עצום מכך שהאלימות נגד שחורים נמשכת, ושאינן שוויון בפועל. כמובן שאי אפשר לדעת מה בולדווין היה חושב על אובמה, אבל אני חושבת שכמו שהוא עשה כל חייו, בולדווין היה מצטיין בחשיפת הפערים בין הדימוי למציאות, בלי להסתנור מהדימוי".

סמל להזדהות

בשנתיים האחרונות, כאמור, תורגי' מו כמה מספריו החשובים של בולדווין לעברית, לצד כותבים אפרו־אמריקנים נוספים שמצטרפים למרף הספרים בע' ברית, כמו טא'נהסי קואטס, רוקסן גיי, נלה לארסן וקולטון וייטהד. אפרת יד' דאי, יו"ר אגודת יהודי אתיופיה, מצאה בכתיבה האפרו־אמריקנית הד לאמונות ולרגשות שלה. את בולדווין הכירה דרך ספרו "זר בכפר" (נהר ספרים) ומיד נכ' בשלו.

"משלב מוקדם הבנתי שהספרות הישראלית היא לא כוס התה שלי", אומרת רדאי. "לא מצאתי שם את עצמי. החשיפה לספרות אפרו־אמריקי גית הייתה חוויה של התגלות. בולדווין, שהוא הסופר האהוב עליי, מצליח להיות גם זועם וביקורתי, אבל גם מאוד אוהב.

זו לא כתיבה של שיסוי או של שנאה, אלא של מיי שהו שמספר איך כילד שחור בהארלם, המורה שלו, שהייתה לבנה, חשפה אותו לאמנות. זה חלק משי' מעותי בוהות שלו, שמלווה אותו לאורך חייו. גם כשהוא מרגיש שבכל רגע משהו עומד לבעור, הוא מתקע על כך שאנחנו הולכים לחיות כאן ביחד, ולא על הרבנו. אני רוצה שאתם תיתנו לי את כל הזכויות שלי, ושתכירו בכך שאני חלק מהמקום הזה לא פחות מכם, אבל זה לא אומר שאני רוצה לפוצץ הכול".

קשה להחזיק את המורכבות הזו. איך אפשר להיאבק על זכויות ולהזכיר את העבר המראומתי, ומצד שני להמשיך ולומר: אהנה חיים כאן ביחד? "אלה החיים האנושיים, והם מורכבים. אני חוש' בת על זה בהקשר של פמיניזם. כשאני מלמדת על הסופריג'סטיות, שהובילו את המאבק לזכות הצבעה לנשים, אני זוכרת שהיו ביניהן גם קבוצות גזעי' ניות שלא אפשרו לנשים שחורות לצעוד איתן. האם

בגלל זה כל הקרדיט של הסופריג'יסטיות נמחק? ודאי שלא. את המורכבות הזו בולדווין מצליח לשמר. אני מרגישה שבאופן אישי, הרבה מהכר' חות הנפשיים והרוחניים שלי שאובים מאנשים כמו בולדווין. למרות שהסיפור הישראלי מאוד שונה מהסיפור האמריקני, ולמרות שהמקרה האתיופי והמקרה האפרו־אמריקני שונים באופן יסודי, עדיין החוויה של להיות אדם שחור בחברה לבנה היא מר' כזית ומשמעותית, והגזענות כלפי יוצאי אתיופיה בישראל לא מנותקת מגזענות כלפי שחורים בר' חבי העולם. אנשים כמו בולדווין מחזקים אותי גם בגלל שאין כמעט מקורות אינטלקטואלים עבריים שאני יכולה להסתמך עליהם. המאבק המורחי ביש' ראל שאב את הכוחות שלו לא מברנר ומעגנון, אלא ממלקולם אקס וממרטין לותר קינג".

מברק מזמן אחר

זהו אלמקיס, שנתקלה בעותק מרופט של "סיפורו של רחוב ביל" (עם עובד), ספרו הראשון של ג'יימס בולד' ווין שתורגם לעברית ב־1975, כשהייתה בת 18, מנסה כבר שנים לעניין את הוצאות הספרים בישראל בתרגום ספי' ריו. "כבר הרבה שנים יש ספרים של טוני מוריסון בעברית, אבל לא של בר לודווין", היא אומרת.

"התחושה בהוצאת הספרים הייתה שזה מיושן, שזה לא יימכר, שכל הקי' לאסיקות כבר תורגמו ובולדווין הוא לא פה ולא שם. הרבה פעמים חשבו על בר לודווין כלאימסחרי או כנישתי, ולא הש' כילו להבין את גודל המעמר שלו בת' רבות האמריקנית, שם הוא סופריסטאר מטורף. מעבר לכך, בשנים האחרונות הקורא הישראלי מחובר יותר לכותבים אפרו־אמריקנים עכשוויים כמו טא'נהסי קואטס או רוקסן גיי, וכשרוצים לה' ביון על מה כל זה נבנה, מגיעים באופן בלתי־נמנע לבולדווין".

אילו קשיים היו לך, כמתרגמת, עם הטקסט של בולדווין?

"בולדווין כותב בשנות השישים והש' בעים, ויש ממד תקופתי כשפה שלו וככ' תיבה שלו שצריך להתייחס אליו. לפע' מים התחושה היא כמו לתרגם מברק מזמן אחר. מעבר לכך, בגלל שהכתיבה שלו דרמטית, היא עלולה, בתרגום לעברית,

להפוך למלודרמטית. האתגר היה להימנע מפומי פויות, להעביר עוצמת רגש אבל להיזהר מקישט, להחזיק את המתח הגבוה של הרגש, אבל לא לייגע".

אלמקיס נזהרת מליצור ישיר בין הספרות של בולדווין לבין המציאות הישראלית העכשווית. אהנחנו מדרבים לא רק על סיטואציות שונות, אלא גם על זמנים שונים", היא אומרת. "אבל אני כן חוש' בת שאפשר ללמוד ממנו כמה דברים, כמו מורכבות ורגישות לניואנסים בריון פוליטי או ציבורי. בול' דווין יכול לשמש כלי לאמאבקים, אבל הוא לא יקל עליך – הוא יצביע על הניואנסים, על המורכבות וזה משהו שחסר כאן, לתחושת. דבר נוסף הוא חוסר ההתפשרות – הידיעה שאם אתה נותר נאמן לאמנות שלך, או ליצירה שלך, או ליכולת שלך להשתמש בשפה, יקשיבו לך, או אל תתפשר, אל תעמעם מס' רים, אל תטשטש את מה שאהה רוצה להגיד, עם כל המורכבות. יהיה לזה כוח. בעיניי, זה מסר חשוב ורלוונטי לפעילות פוליטית בכל הזמן ומקום". ●

